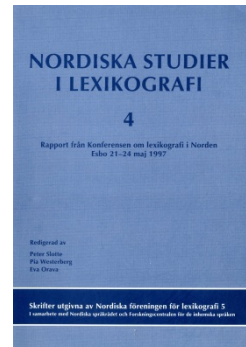

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel: Ordbok eller encyklopedi - en fråga om hänsyn till användaren?
Forfatter: Carl-Erik Lundbladh
Kilde: Nordiska Studier i Lexikografi 4, 1997, s. 265-273
Rapport från Konferens om lexikografi i Norden, Esbo 21.-24. maj 1997
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive>

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Carl-Erik Lundblad

Ordbok eller encyklopedi – en fråga om hänsyn till användaren?

This article investigates the possibility of distinguishing between, on the one hand, dictionaries describing linguistic phenomena and, on the other hand, dictionaries primarily providing information about extra-linguistic matters. The description of meaning is considered to be a normal feature of what we call dictionaries, but there is sometimes uncertainty or disagreement about what meaning is and how it can be delimited from information about the things denoted by the words. It can be difficult or impossible to find theoretically tenable criteria for the difference between meaning and encyclopaedic information. This is not, however, the same as saying that there is no difference.

Inom lexikografin kan man t. ex. beskriva skillnader mellan olika slags ordböcker. Mer elementär är uppgiften att bestämma vad som ska ingå i lexikografins domän. Bergenholz (1995) menar att man inte klart och entydigt kan skilja mellan sådana ordböcker som behandlar språket och sådana som behandlar utomspråkliga fenomen. Han menar också att realuppslagsverk, encyklopedier, ska studeras inom lexikografin. Det senare önskemålet verkar väl rimligt nog, men då det gäller möjligheten att skilja mellan å ena sidan ordböcker som redovisar språkliga fenomen och å andra sidan lexikon med i första hand upplysningar om utomspråkliga förhållanden är det nödvändigt med några påpekanden, vilka blir en kommentar också till Bergenholz/Kaufmann (1996).

När man ska bestämma skillnaden mellan olika uppslagsverk kommer man naturligtvis aldrig ifrån att beakta innehållet. Wiegand (1988) tar dessutom hänsyn till verkets uttalade syfte. Om verket uppges vara en ordbok så ska dess huvudsakliga innehåll vara upplysningar av språklig art. Uppges verket vara ett reallexikon så får det visserligen finnas språklig information, men den huvudsakliga informationen ska vara encyklopedisk. Wiegand (1988) upprätthåller alltså en skillnad mellan språklig och encyklopedisk information. Vari består då denna skillnad? Alla kan väl vara överens om att upplysning om ordklass, uttal, böjning och etymologi är information om språket och något som normalt hör hemma i ordböcker. Visserligen kan informationen ges i vilken typ av uppslagsverk som helst, men att den handlar om språk kan det knappast vara oenighet om. Annorlunda då om ords betydelse. Fastän betydelsebeskrivning anses vara ett normalt inslag i det som vi kallar ordböcker råder det ofta osäkerhet och ibland oenighet om vad betydelse är och hur den kan avgränsas från kunskap om de saker eller förhållanden som orden betecknar (se t. ex. Zgusta 1971:198 ff). Därför är det heller inte alla gånger lätt att skilja mellan ordbok och reallexikon (encyklopedi). I allmänhet anser man sig klara det på sådant sätt som beskrivs i Svensén (1987:2):

”Skillnaden mellan ordbok och encyklopedi ligger [...] i själva informationens art. Ett enkelt sätt att beskriva denna skillnad är att säga att encyklopedin förmedlar kunskaper om världen, medan ordboken ger information om enskilda enheter i det kommunikationssystem (språket), med vars hjälp människor utbyter meddelanden om världen. Den kan sägas renodla den del av mänsklig kunskap som avser språket, medan encyklopedin tar hand om resten. En annan (och kanske något överförenklad) karakteristik är att medan ordboken svarar på frågan ”Vad betyder (ordet) X?”, ger encyklopedin svar på frågan ”Vad är (företeelsen) X för något?”

Vad som är betydelse hos språket och vad som är encyklopedisk information om världen kan alltså spela roll när uppslagsverk karaktäriseras. Det kan också vara en vital fråga när allmänordböcker författas, men enligt Bergenholz/Kaufmann (1996:180) skulle frågan emellertid för närvarande vara ofruktbar för praktisk lexikografi. Denna ståndpunkt ska här bemötas.

Teoretisk grund eller praktiska överväganden

Det är många som har sagt att det är svårt (och en del rent av omöjligt) att dra en skiljelinje mellan å ena sidan ett ords betydelse och å andra sidan kunskap om det utsnitt av världen som ordet betecknar. Av den orsaken skulle det egentligen också vara svårt eller omöjligt att på traditionellt sätt skilja mellan ordbok och encyklopedi. Bergenholz (1995:41) nämner två författare som framför den åsikten, Møller (1959) och Haiman (1980).

Møller (1959:55) säger sig ha ett starkt intryck av att uttalanden om skillnad mellan ordbok och encyklopedi, eller som han benämmer det: lexikon, vilar på en mycket svag teoretisk grund. Møller verkar enligt följande citat anse att det helt enkelt inte finns någon skillnad.

I det hele taget kan man da kun modtage et klart indtryk af, at de programartige, teoretiske udtalelser om den (næsten) absolutte forskel mellem ordbog og leksikon hviler på et meget løst grundlag, og i praksis har man, så vidt det kan ses, kun i ringe grad haft en sådan vejledning før øje, når en forklaring til de forskellige ord blev udformet, et forhold, der vel må tydes som en indirekte anerkendelse af, at det omtalte skel ikke eksisterer.

Haiman (1980) prövar några förmenta sätt att avgöra skillnad mellan ordbok och encyklopedi. Skillnaden skulle utgöras eller motsvaras av en skillnad mellan språklig och kulturell kunskap, vidare mellan subjektiva och objektiva fakta, mellan essentiella och accidentiella fakta, mellan semantik och pragmatik, mellan analytiska och syntetiska påståenden och slutligen mellan namn och appellativ. Haiman menar att skillnader av sådant slag antingen beror på missuppfattning eller bara är tillfälliga och därför betydelselösa.

Att vara av åsikten att det är svårt att dra en absolut gräns mellan betydelse och encyklopedisk information och därmed mellan ordbok och encyklopedi är inte detsamma som att påstå att det inte finns någon skillnad. Varken Møller eller Haiman kommer heller till den slutsatsen. Møller (1959:56 f) vill med flera exempel visa att det finns en omedelbar och subjektiv uppfattning om att viss information i definitioner är av språklig art och därför har hemortsrätt i en ordbok medan annan information ligger utanför det språkliga. T. ex. menar han att en upplysning om att vargen utrotades ur Danmark i början av 1800-talet hör hemma i ett konversationslexikon. Och Haiman (1980:355) menar att man visserligen inte kan ge teoretiskt hållbara kriterier för en skiljelinje mellan ordbok och encyklopedi men att det trots allt finns en skillnad som kan urskiljas i praktiken. Man skriver alltså antingen en ordbok eller en encyklopedi. I den praktiska utövningen frågar lexikografer inte efter någon teoretiskt motiverad grund för skillnaden.

Møller och Haiman menar alltså att en innehållslig skillnad mellan ordbok och encyklopedi finns fastän omöjlig eller svår att finna teoretiskt stöd för. Därför duger det inte att med bara deras stöd argumentera för att ordbok och encyklopediskt uppslagsverk egentligen är detsamma. Bergenholz (1995) har bara ovanstående citat från Møller och refererar inte Haimans resonemang. Det gör inte Bergenholz/Kaufmann (1996) heller. De redovisar alltså inte hur man med Haimans hjälp skulle komma till en uppfattning att ordbok och encyklopedi är detsamma. Om Haiman (1980) ska få

spela någon roll borde Frawley (1981) beaktas. Han har nämligen på punkt efter punkt med övertygande argument vänt sig mot Haiman.

Grunden för den åtskillnad mellan ordbok och encyklopedi som många gör skulle enligt Bergenholz/Kaufmann i stället för skillnad mellan betydelse och encyklopedisk information bestå i ett hänsynstagande till användargruppen. Skillnaden mellan semantiska förklaringar (i en ordbok) och encyklopediska förklaringar (i ett realexikon) skulle egentligen handla om hur mycket information användaren behöver. Jfr Bergenholz (1994:20). Jag vill invända mot detta och menar att det faktiskt finns skillnad mellan betydelse och encyklopedisk information, något som man bör ta fasta på vid ordboksproduktion. Jag har också all respekt för den som tar hänsyn till användaren vid bedömning av vilka fakta som ska förmedlas, men man bör beakta att det hos ordboksanvändare med en mer eller mindre reflekterande hållning nog finns en spontan uppfattning om skillnad mellan betydelsebeskrivning som hör hemma i en ordbok och faktabeskrivning som hör hemma i en encyklopedi. Betydelse och encyklopedisk information är nämligen trots allt olika storheter, och om ordboken ska vara en språkbeskrivning krävs ett särhållande. Att definiera om skillnaden till en fråga om hur mycket ordboksanvändaren behöver eller vill veta vore en förfuskning och skulle innebära en trubbighet som i värsta fall ledde till att färdigheten att skriva ordböcker med betydelseredovisning gick förlorad. Ordböcker kommer det att finnas önskemål om allt framgent, och därför krävs det lexikografer med uppfattning om vad betydelse är. Nedan refereras först några teoretiska skolors syn på vad betydelse är. Därefter ges några fler argument för det speciella med betydelsebeskrivning.

Några språkliga skolors syn på skillnaden mellan betydelse och encyklopedisk information

Skillnaden mellan ordbok och encyklopedi kan vid hastigt betraktande förefalla enkel och självklar men också tvivelaktig och med bräcklig teoretisk underbyggnad. Här följer kortfattat något om hur språkteoretiker har sett på förhållandet mellan betydelse och encyklopedisk information de senaste hundra åren. Jfr Geeraarts (1988:668–674).

Junggrammatiken

Geeraarts (1988:648) menar att semantiskt inriktade forskare inom den historiskt komparativa skolan var de första som bedrev en rent lingvistisk semantik, till skillnad från tidigare vetenskapsmän som behandlat semantik som en del av spekulativ filosofi eller retorik. Junggrammatikerna kring sekelskiftet beskrev betydelse som en psykologisk storhet, en tanke, idé eller föreställning som talaren (eller skrivaren) lägger i ordet eller som ordet väcker till liv hos lyssnaren (eller läsaren). Wellander (1917:7) beskriver betydelse sålunda: "Die Bedeutung eines Wortes ist die Vorstellung die ein Individuum mit dieser Worte verbindet." Med ett sådant synsätt kopplas betydelse ihop med tänkandets allmänna funktion som reflektion och som rekonstruktion av människans upplevelser och alltså också med tänkandets funktion att lagra encyklopedisk kunskap. Ordens betydelse och encyklopedisk kunskap om världen är alltså i princip detsamma. Språket är inte frikopplat från utan inbäddat i människans tänkande, hennes kognitiva färdighet. Men det finns en nyansering: En junggrammatiker som Wellander betraktar orden dels som "ordindivider", så som de existerar i verkligheten, dels som "ord i lexikalisk bemärkelse", så som orden existerar i en

ordbok eller grammatik. Ord i lexikalisk bemärkelse är en abstraktion av en mängd individuella ordanvändningar som är så pass lika att de uppfattas som identiska (Jfr Wellander 1917:15). I en ordbok beskrivs de ”lexikaliska betydelseerna” efter hur språkkänslan urskiljer dem, inte i ”logiska kategorier” (Wellander 1917:16 f). Lexikalisk betydelse är alltså det för språkkänslan gemensamma och lika av betydelsen hos individuella ord.

Strukturalismen

Strukturalismen beskriver språket som ett helt självständigt system där de ingående delarna karaktäriseras och bestäms av sin relation till varandra. Också ordens betydelse beskrivs som relationer internt inom språksystemet. För att lättare redogöra för betydelselikhet eller skillnad mellan orden eller redogöra för egenskaper som möjliggör eller hindrar kombination med andra ord, så beskrivs orden med semantiska drag eller betydelsekomponenter, t. ex. [+MÄNSKLIG], [+MANLIG], [+VUXEN], [-GIFT] för *ungkarl*. Det system som de språkliga tecknen ord ingår i är självständigt och autonomt. Visserligen används orden för att man ska tala om och beskriva världen, men detta att referera till något i världen ligger utanför språket som system. Ordets betydelse beskrivs som dess inordning i det (hierarkiska) lexikala systemet (t. ex. såsom synonym, hyponym etc.) (Jfr Lyons 1968:443 ff). På det sättet betraktas betydelse som något inom enbart språket och skilt från vår kunskap om världen.

Den strukturalistiska grundsynen finns kvar hos t. ex. Cruse (1988) och (1990). Han gör skillnad mellan å ena sidan ord som kan definieras genom sin relation till andra ord och å andra sidan sådana som inte kan definieras. De som inte kan definieras ingår inte i språksystemet, bara i vårt begreppssystem. Om de orden har vi bara encyklopedisk kunskap. Exempel på ett definierbart ord är *hingst* med komponenterna [MANLIG] och [HÄST]. Ordet *hingst* kan relateras till *sto* genom komponentbyte. Denna information hör hemma i ordboken, liksom t. ex. den expressiva betydelsen hos och skillnaden mellan *dö*, *avlida*, *kila vidare* och *kola vippen*. Ett ord som *häst* däremot kan bara hänföras till begreppet [HÄST], så det saknar betydelse. För Cruse är information som hör hemma i ordbok bara sådan som rör egenskaper hos orden, inte information om egenskaper hos de begrepp som förknippas med orden. Sådan information är encyklopedisk.

Den generativa lingvistik

De generativa transformationslingvistikerna ser språkförmågan som något nerlagt i den mänskliga hjärnan, där den utgör en självständig del skild från annan mental förmåga. Språkförmågan jämförs med en datamaskinell bearbetning med rekursiva regler som producerar satser med fonetisk, syntaktisk och semantisk form. Liksom inom strukturalismen betraktas språkförmågan som autonom i förhållande till ett begreppssystem utanför språket. Begreppen har att göra med människans kunskap och tro (Chomsky 1982:20). Bierwisch (1996:136) beskriver skillnaden mellan språk- och begreppssystem som så att semantiken bestämmer tolkningen av de språkliga tecknen och att tecknen får sin betydelse i ett begreppssystem. Gränsen mellan språksystem och begreppssystem kan vara mer eller mindre tydligt uppfattad, men betydelse hör alltså till något utanför språket.

Den kognitiva lingvistik

Den kognitivt orienterade semantiken ser språkförmågan som en del av människans allmänna förmåga att tänka. Ett ords betydelse är alltså inte något principiellt annorlunda än människans tankar om den företeelse som vi beskriver med ordet. Ordbetydelse och encyklopedisk kunskap är alltså i princip samma sak, precis som hos semantiker i den junggrammatiska skolan. Med ordet *hund* förknippas begreppet ”hund”, och begreppet hänger ihop med vad vi vet om hundar. Som framgick ovan kommer Cruse till samma ståndpunkt i fråga om ett ord som *hund* eller *häst*, vilket varken står i hyponymiförhållande till något annat eller är en synonym som skiljer sig från andra ord genom emotiv laddning. Kognitiva semantiker har emellertid en radikalare hållning än Cruse: all ordbetydelse är encyklopedisk.

Att betydelse är encyklopedisk leder emellertid inte till att allt en människa vet om en sak eller företeelse nödvändigtvis skulle vara relevant för hennes begrepp förknippat med det betecknande ordet. Allt en människa vet om hundar behöver rimligtvis inte ingå i hennes begrepp ”hund”. Att en ordbok ger information som är encyklopedisk är inte detsamma som att ordboken är en encyklopedi. Se Taylor (1995:83), som menar att ordbetydelse bör beskrivas med information om ”gemensam, konventionaliserad, i viss mån kanske idealiserad kunskap, som ingår i ett mönster av kulturella föreställningar och vanor.”

Kognitiva semantiker delar alltså sin grunduppfattning med semantiker i den junggrammatiska skolan. Sannolikt delas uppfattningen också av många lexikografer.

Ordbokens betydelsebeskrivning

Liksom läkare opererar patienter trots att det är omöjligt att få operationssalen absolut steril, så skriver lexikografer ordböcker med betydelsebeskrivning trots att någon absolut gräns mellan betydelse och encyklopedisk information är omöjlig att fastställa. Man har vetat vad som huvudsakligen hör hemma i en ordbok respektive en encyklopedi, liksom läkare har kunnat skilja mellan ett huvudsakligen sterilt operationsrum och ett kontaminerat. Man får inte avstå från att handla bara därför att man inte finner det absoluta. Att en absolut skillnad mellan betydelse och encyklopedisk information rimligtvis inte finns har inte varit något stort bekymmer för lexikografer. Är den medvetenhet som däremot finns om en vettig åtskillnad mellan ordbok och encyklopedi något att ta vara på, eller finns det mer att vinna på att omdefiniera skillnaden till en fråga om hänsyn till användaren? I t. ex. Ömålsordboken (se presentationen av den i Pedersen (1994)) skiljer redaktörerna medvetet encyklopedisk information från betydelsebeskrivning och delar upp i markerade stycken. Visserligen görs detta som en service åt användarna, men med en uppfattning om vad som är betydelse och vad som inte är det. Bergenholz (1995:42) menar att uppdelningen inte har med förhållandet mellan ord och sak att göra utan att redaktörerna egentligen tar hänsyn till tänkta användare. Det är enligt min mening visserligen uppenbart att författarna av Ömålsordboken tar hänsyn till olika användare, men de är sannolikt också medvetna om en skillnad mellan språkspecifik och encyklopedisk information även om de inte underbygger med teoretiska resonemang. Vad gäller användarna är det nog många som är tacksamma för ett sådant särhållande. Också de räknar sannolikt med att ord har betydelser och att betydelse är något annat än kunskap om hur världen är eller att betydelse är en alldeles speciell kunskap om världen. Ibland är användaren intresserad av vad orden betyder, ibland av sakerna eller företeelserna i världen eller i en svunnen kultur.

Fastän gränsen mellan ordbok och encyklopedi inte kan vara strikt fixerad har alltså lexikografer inte sett sig förhindrade att i ordboken försöka beskriva orden och inte i första hand världen. De har beskrivit det generella hos individuella ordanvändningar och det gemensamma hos de begrepp som människor knyter till orden (för att lagra sin kunskap och uttrycka sina tankar om världen). Ordboken beskriver alltså också världen, men inte direkt utan i språkets spegel. Syftet med beskrivningen är inte att förmedla ny encyklopedisk kunskap, fastän en användare många gånger kan använda ordboken för att öka sin encyklopediska kunskap. Jämför t. ex. definitionen av *kärlek* i *Svenska Akademiens ordbok (SAOB)* med motsvarande artikel i *Nationalencyklopedin*, som utgör sex spalter och inleds med följande.

Någon på en gång uttömmande och allmänt accepterad definition av kärlek kan knappast ges. I artikeln behandlas kärlek ur de två vanligaste aspekterna, den världsliga och den religiösa, utan att de ska uppfattas som varandra uteslutande kategorier.

[Rubrik:] Kärlek i västerlandet ur idéhistoriskt perspektiv

[Rubrik:] Antiken [...]

I *SAOB* ges information om det för många människor gemensamma hos begreppet *kärlek*. Ordet definieras alltså, vilket inte utesluter att man kan använda informationen för att få veta något om "kärlek", kanske det essentiella:

stark känsla l. böjelse för ngn, yttrande sig i en (oegennyttig) önskan om föremålets lycka o. välgång
l. i glädje o. tillfredsställelse över att vara i dess närhet o. göra det till lags o. d.; innerlig tillgivenhet
l. sympati (för ngn);

Betydelsebeskrivning av allmänna, levande ord

Det är inte lätt att vara tydlig i fråga om betydelse hos ordet resp. encyklopedisk information om världen. I det ovanstående har det hävdats att man mycket väl kan göra åtskillnad mellan betydelse och encyklopedisk information och därför mellan ordböcker och encyklopedier, samtidigt som det har påståtts att betydelse är encyklopedisk till sin natur. Vad är då egentligen skillnaden? Den är i korthet densamma som skillnaden mellan gemensam och icke gemensam kunskap. Definitionerna i en ordbok ska på sitt sätt beskriva och förklara den språkliga kompetensen hos infödda språkbrukare. Det innebär att man ska beskriva de för flera språkbrukare eller de för människorna i en kultur gemensamma idéerna som förknippas med orden (eller de tankar, föreställningar och idéer som språkanvändarna bedömer som gemensamma). Det är ju tack vare det gemensamma som språket fungerar. Utan det gemensamma ingen kommunikation. När den språkliga kompetensen ska förklaras ingående bör beskrivningen också ta fasta på sådant som kan belysa metaforiska och andra utvidgningar, betydelseinskränkningar eller polysemiförhållanden. Sådant är en del av den gemensamma språkliga världen eller språkkompetensen.

Är det möjligt att i en ordbok beskriva detta gemensamma? Hur vet man vad som är gemensamma idéer eller föreställningar och hur ser en vettig beskrivning ut? När t. ex. Nationalencyklopedins ordbok om ordet *hund* säger att hunden uppfattas som en medlem av familjen, så är det ett försök att få fram betydelsen genom att anföra en gemensam föreställning. Wierzbicka (1985) har gjort detaljerade definitioner av engelska motsvarigheter till bl. a. *ekorre*, *hund*, *katt*, *bil*. Utan att ge exempel på definitionerna här – de skulle bara väcka protester för sin längd och överdrivna utförlighet – hänvisas till Wierzbicka (1985) och (1990). Hon menar inte att så långa definitioner som hennes ska ingå i varje ordbok. Det väsentliga är att hon visar att det är möjligt att fånga det

gemensamma i begrepp förknippade med svårdefinierade ord, t. ex. när *blå* beskrivs som färgen hos molnfri himmel eller när *hund* beskrivs som ett slags djur som lever ihop med människor och kan vara användbar för människor eftersom den kan skrämman iväg människor och djur. Det är sådant som ska lyftas fram i en allmänordbok. Definitionernas utformning är en fråga för sig. Allt bör kunna prövas förutsättningslöst i försöken att få fram betydelsen. Senare års prototypsemantik har uppmärksammat mycket av det som kan utgöra innehållet. Prototypsemantiken har fokuserat på fenomen som visserligen inte alltid är nyupptäckta utan i princip har beskrivits tidigare men som nu uppmärksammas mer. Bl. a. Putnam (1975:249) har med den lämpligare beteckningen ”stereotyp” beskrivit samma fenomen som nu kallas ”prototyp”.

Betydelsebeskrivning av speciella ord

Det skulle inte produceras tillräckligt upplysande ordböcker om vi begränsade oss till att beskriva gemensamma föreställningar förknippade med orden. Det finns ju inga begrepp av det slaget knutna till t. ex. döda ord. Då får vi i stället med ledning av bevarade skrifter (eller ljudupptagningar) försöka sluta oss till vad ordet har betecknat, men vi kan komma närmre en betydelse genom att generalisera beskrivningen utifrån språkprov. Om beläggen t. ex. talar om ett kärl med skummjolk, är det inte orimligt att tänka sig att kärlet varit avsett för förvaring eller transport av flytande (mat)varor över huvud taget.

En ordboksredaktör kan inte heller med sin språkkänsla beskriva begrepp som förknippas med fullt levande men för honom okända ord. Belägenheten är egentligen densamma som när orden är döda. Redaktören tillhör inte den kulturvärld där orden hör hemma. Men han kanske har någon att fråga och därför större möjlighet att beskriva de gemensamma föreställningarna och idéerna. Annars får även sådana ord beskrivas i fråga om denotatum, alltså en beskrivning i allmänhet av den sak eller egenskap eller det förhållande som orden betecknar, dvs en encyklopedisk beskrivning.

En möjlighet för en redaktör att vara någorlunda upplysande fastän hans kunskap och erfarenhet av ordets användning sviker är att som komplement till beskrivningen citera illustrativa språkprov. Det är alltid en hjälp för läsaren att få ordens användning exemplifierad med belysande språkprov, såväl för information av språklig art beträffande konstruktion och stilvärde som för encyklopedisk information så att ordboksanvändaren bättre förstår vilken företeelse som betecknas.

Facklexikografi (som Bergenholz/Kaufmann (1996) fokuserar på) är också speciell. Där tar beskrivningen väsentligen fasta på encyklopediska förhållanden och bestäms av systematiken inom ett fackområde. Det stämmer väl också med ordboksanvändarens önskemål att beskrivningen är encyklopedisk, men lexikografen ska veta vad han gör. Visserligen består facktermers betydelse i stort sett bara i detta att denotera och det mest intressanta är den kunskap om världen som orden förknippas med, men det är lätt att dra förhastade slutsatser i fråga om allmänordböcker. Att Farinelli var den mest berömde kastratsångaren på 1700-talet t. ex. är inget annat än encyklopedisk information under lemmat *kastrat*. Det ingår absolut inte i ordets betydelse. Det hör på samma sätt till en encyklopedisk uppslagsbok att en bil består av 14.000 delar, att bilen har den och den samhällsekonomiska betydelsen och att det finns si och så många bilar fördelade si eller så i världen. Det ingår inte i vår språkgemenskaps begrepp ”bil”. Det vet normalt fackfolk, för dessa kan tala med icke-fackfolk och på ett lyckosamt sätt använda ordet *bil* utan att förutsätta att deras samtalspartner har samma kunskap som de. (Jfr Wierzbicka 1985:139, 214 f).

Sammanfattning

Orden i allmänspråket är tånjbara och vaga. Därigenom är språket flexibelt och utvecklingsbart. Därför kan vi använda orden med nya betydelse allt efter behov. För att i ordböcker kunna beskriva orden i vårt språk måste vi acceptera och beakta bl. a. den luddiga gränsen mellan betydelse och encyklopedisk kunskap. Vi får finna oss i att en del information ligger innanför gränsen och en del utanför. Fortfarande kan alltså det inledningsvis citerade utdraget ur Svensén (1987) anses vara sant, trots att uppfattningen om skillnaden mellan ordbok och encyklopedi enligt t. ex. Figge (1996:102) vilar på svag grundval. Att det ibland är svårt att komma fram till vad som är betydelse eller svårt att finna en gemensam betydelse för ord i olika kulturer innebär nämligen inte att distinktionen betydelse–encyklopedisk kunskap inte existerar. Det är att ge upp om man menar att något inte finns när det i själva verket bara är svårfångat eller varierar från fall till fall. Frawley (1981) beskriver detsamma som ett logiskt felslut där variabel förväxlas med värde. Om vi inte vet vad variabeln har för värde kan vi inte därav dra slutsatsen att variabeln inte existerar.

Det vore olyckligt att kategoriskt bannlysa den encyklopediska informationen i ordböcker. Den är förmodligen många gånger önskad av användaren. Men samma användare förväntar sig ofta definitioner. När språkbeskrivning och betydelse-eredovisning är det viktigaste i en ordbok ska det encyklopediska vara en parentetisk information, som kan markeras i beskrivningen eller ges indirekt via språkprov.

Litteratur

- Bergenholtz, Henning 1995: Leksikografi. Hvad er det? I *Nordiske studier i leksikografi 3. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden 7.–10. juni 1995*. Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi. Skrift nr 3. Reykjavik, sid. 37–49.
- 1994: Faglige oplysninger i monolingvale betydningsordbøger. I *LexicoNordica 1*. Tidsskrift om leksikografi i Norden utgitt av Nordisk forening for leksikografi i samarbeid med Nordisk språksekretariat. Oslo, sid. 13–26.
- Bergenholtz, Henning; Kaufmann, Uwe 1996: Enzyklopädische Informationen in Wörterbüchern. I *Semantik, Lexikographie und Computeranwendungen*. Hrsg. von Nico Weber. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, sid. 168–182.
- Bierwisch, Manfred 1996: Lexikon und Universalgrammatik. I: *Semantik, Lexikographie und Computeranwendungen*. Hrsg. von Nico Weber. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, sid. 129–165.
- Chomsky, Noam? 1982: *The generative Enterprise: A discussion with Ring Huybregts and Henk van Riemsdijk*. Dordrecht: Foris.
- Cruse, Alan D 1988: Word meaning and encyclopedic knowledge. I *Understanding the Lexicon*. Ed. by Werner Hülsen, Rainer Schulze. Linguistische Berichte 210. Niemeyer, sid. 73–84.
- 1990: Prototype theory and lexical semantics. I *Meanings and Prototypes. Studies in Linguistic Categorization*. Ed. by Savas L. Tsohatzidis. London/New York: Routledge, sid. 382–402.
- Figge, Udo L. 1996: Kognitiv orientierte lexikographie. I *Semantik, Lexikographie und Computeranwendungen*. Hrsg. von Nico Weber. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, sid. 93–108.
- Frawley, William 1981: In defense of the dictionary: A response to Haiman. I *Lingua. International Review of General Linguistics*. Vol. 55. North-Holland Publishing Company, sid. 53–61.

- Geeraarts, Dirk 1988: History of Lexical Semantics. I *Topics in Cognitive Linguistics*. Ed. by Brygida Rudzka-Ostyn. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, sid. 647–677.
- Haiman, John 1980: Dictionaries and encyclopedias. I *Lingua. International Review of General Linguistics*. Vol. 50, No. 4. Amsterdam: North-Holland Publishing Company, sid. 329–357.
- Lyons, John 1968: *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Møller, Kristen 1959: *Leksikologi og leksikografi*. Udvalg for folkemaals publikationer. Serie A Nr 19. København: J. H. Schultz forlag.
- Nationalencyklopedin*. 1989–1996. Höganäs: Bra Böcker.
- Nationalencyklopedins ordbok*. 1995. Höganäs: Bra Böcker.
- Pedersen, Karen Margrethe 1994: Ordbog og encyklopedi. I *Nordiske studier i leksikografi II. Rapport fra Konferencen om Leksikografi i Norden 11.–14 maj 1993*. Skrifter udgivet af Nordisk Forening for leksikografi. Skrift nr 2. København, sid. 248–256.
- Putnam, Hilary 1975: The meaning of meaning. I *Mind, Language and Reality. Philosophical Papers Volume 2*. Cambridge University Press, sid. 215–271.
- Svensén, Bo 1987: *Handbok i lexicografi*. TNC 85. Esselte Studium. Tekniska nomenklaturcentralen.
- Svenska Akademiens ordbok*. (SAOB; *Ordbok över svenska språket, utgiven av Svenska Akademien*). Lund. 1898–.
- Taylor, John R 1995: *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. 2nd edition. Oxford: Clarendon Press.
- Wellander, Erik 1917: *Studien zum Bedeutungswandel im Deutschen 1*. (Uppsala universitets årsskrift 1917). Uppsala.
- Wiegand, Herbert Ernst 1988: Was eigentlich ist Fachlexikographie? Mit Hinweisen zum Verhältnis von sprachlichem und encyklopedischem Wissen. I *Deutscher Wortschatz. Lexikologische Studien. Ludwig Erich Schmitt zum 80. Geburtstag von seinen Marburger Schülern*. Hrsg. von Horst Haider Munske et al. Berlin: Walter de Gruyter, sid. 729–790.
- Wierzbicka, Anna 1985: *Lexicography and Conceptual Analysis*. Ann Arbor: Karoma Publishers.
- 1990: 'Prototypes save': on the uses and abuses of the notion of 'prototype' in linguistics and related fields. I *Meanings and Prototypes. Studies in linguistic categorization*. Ed. by Savas L. Tsohatzidis. London/New York: Routledge, sid. 347–367.
- Zgusta, Ladislav 1971: *Manual of Lexicography*. Janua linguarum. Series Maior 39. The Hague/Paris.
- Ømålsordboken. En sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer*. Udgivet af Institut for Dansk Dialektforskning, Københavns Universitet. Köpenhamn: C. A. Reitzels Forlag 1992–.

